

Boekbesprekingen

Karen Armstrong, *De Bijbel*. Vertaling: Peter Booij, Saskia van der Lingen, Caroline Meijer. Mets & Schilt, Amsterdam 2007, ISBN 978-90-5330-578-2, 269 pag., €18,-

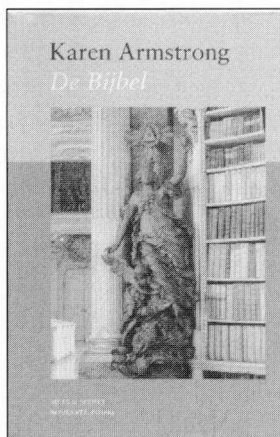
Van de Bijbel zijn in de afgelopen twee eeuwen naar schatting zes miljard exemplaren verkocht, wat het het best verspreide boek ter wereld maakt. Voor de Britse auteur Karen Armstrong reden genoeg om een geschiedenis aan dit boek te wijden. Na een studie Engelse taal en cultuur aan Oxford te hebben voltooid, schreef deze voormalige non zo'n twintig boeken over religie, die in veertig talen vertaald werden, wat haar één van de meest gelezen auteurs op het gebied van religie maakt.

Op uitgebreide wijze komt in het boek 'De Bijbel', de ontstaansgeschiedenis van het geschrift dat wij nu de Bijbel noemen, aan bod. Van oorsprong werden de verhalen, die nu in het Oude Testament terug te vinden zijn, mondeling overgeleverd waardoor er uiteenlopende versies

van bestonden. In de loop van de tijd werden er verhalen op papier gezet, maar dit leidde allerm minst tot dogmatisering. De verhalen bleven onderhevig aan wijzigingen, die voornamelijk voortkwamen uit exegetische: het interpreteren en uitleggen van de verhalen.

Armstrong toont ook aan dat interpretaties evenzeer aan politieke- en culturele omstandigheden

onderhevig waren. Een voorbeeld hiervan is het boek Daniël, dat tijdens de Makkabese oorlog geschreven is. Oorspronkelijk had het de vorm van een historische roman, gesitueerd in Babylon tijdens de ballingschap. De eerste hoofdstukken die geschreven werden vóór 167, toen Antiochus Epifanes, toenmalig heerser van

het hellenistische Seleucidenrijk, de tempel in Jeruzalem ontwijdde door er een hellenistische eredienst te vestigen, stellen Daniël voor als een typische Oosterse hofwijze. Maar in de hoofdstukken die geschreven werden na Antiochus' ontwijding, maar vóór de definitieve overwinning van de

Makkabeeën, wordt Daniël als exegeet voorgesteld, die door bestudering van heilige teksten profetische inzichten kreeg. Politieke ontwikkelingen waren vaak van invloed op hoe een verhaal of figuur werd geïnterpreteerd en welke betekenis eraan werd gegeven.

Tevens komen verschillende benaderingen van de verhalen en, later, de Bijbel aan bod, Joods en Christelijk, waarvan tot de zeventiende eeuw letterlijke en exegetische interpretaties elkaar lijken af te wisselen. De verlichting had als gevolg dat de letterlijke interpretatie van teksten, door de toenemende nadruk op wetenschappelijke methodes, de voorkeur kreeg boven de filosofische, exegetische benadering. Tegelijkertijd onthulde de wetenschap dat veel van de Bijbelse verhalen onmogelijk waren. Als gevolg hiervan vielen veel mensen van hun geloof. De bestseller *Robert Elsmere* van Mrs. Humphrey Ward uit 1890 lijkt het dilemma van velen goed te verwoorden: "Als de evangeliën niet feitelijk, historisch waar zijn, kan ik niet inzien in welk opzicht ze dan wel waar zijn, of waarde hebben."

Ironisch genoeg leidde deze ontgoocheling tot de opkomst van een zeer letterlijke Bijbelinterpretatie, een stroming die vooral in de Verenigde Staten in de negentiende eeuw grote aanhang kreeg. Armstrong beweert dat deze letterlijke interpretatie heeft

geleid tot verantwoording van het slavensysteem in de VS en de superioriteitsgevoelens bij veel Amerikanen. Zonder schroom legt zij vervolgens een verband met het heden, want zo zegt zij: "Veel Amerikanen zien zichzelf nog steeds als een uitverkoren volk met een duidelijke lotsbestemming en beschouwen hun land als een lichtgevend voorbeeld voor de rest van de wereld."

Helaas verliest de auteur zichzelf in het laatste hoofdstuk van het boek in meerdere van dit soort subjectiviteiten en quasi- historische uitspraken. Zo wordt de houding van religieuze zionisten en seculier rechts in Israël na de Jom Kippoeroorlog 'pervers' genoemd en wordt de religieuze overtuiging van de moordenaar van premier Rabin afgedaan als een 'kwaadwillige interpretatie van heilige teksten'. Bij het lezen van de laatste pagina's wordt duidelijk dat Armstrong ontwikkelingen in de twintigste eeuw, waaronder de Holocaust en de Koude Oorlog, direct koppelt aan de opkomst van de letterlijke Bijbelinterpretatie en de teloorgang van de exegese. Een conclusie die menig seculier historicus op zijn minst de wenkbrauwen zal doen fronsen.

Het is betreurenswaardig dat Armstrong niet in staat is geweest zich als auteur bescheidener op te stellen. Het gehele boek wordt gekenmerkt door haar persoonlijke voorkeur voor exe-

gese en haar afkeer van een letterlijke Bijbelinterpretatie. Haar betoog dat het merendeel van de grote twintigste eeuwse conflicten een te letterlijke Bijbelinterpretatie ten grondslag hebben, is vanuit historisch oogpunt volkomen ontoereikend. Was zij in een meer objectieve, historische en vooral

wetenschappelijke opzet geslaagd, dan had dit boek een nuttig naslagwerk kunnen zijn voor een ieder die zich interesseert in de ontstaansgeschiedenis van de Bijbel.

Karin Siebenga

B. Rulof, 'Een leger van priesters voor een heilige zaak'. SDAP, politieke manifestaties en massapolitiek 1918-1940. Wereldbi-bliotheek, Amsterdam 2007, ISBN 9789028422261, 400 pag., €34,90

Tijdens de laatste verkiezingen trok Wouter Bos, lijsttrekker van de PvdA, het land in om op markten en dorpspleintjes op een rode zeepkist de boodschap te verkondigen, dat dit land zoveel beter kon. Los van het vermoeden dat deze podiumkeuze weinig gelukkig was – verkiezingen worden gewonnen op televisie en niet op een zeepkist – is het de vraag naar welk mythisch verleden Bos heeft willen verwijzen door deze zeepkist als podium te kiezen. Het onlangs verschenen boek van Bernard Rulof, 'Een leger van priesters voor een heilige zaak'.

SDAP, politieke manifestaties en massapolitiek 1918-1940, een uitgave in de Natiestaat-reeks, toont dat voorgangers van Bos in het interbellum andere podia beklommen om hun politieke boodschap te verkondigen. En destijds bestond het aanwezige publiek niet uit een verzameling toevallige voorbijgangers: op het hoogtepunt van de politieke manifestatiecultuur

bestond het publiek uit tienduizenden aanhangers van de partij die samenkwamen om hun steun aan het socialisme uit te dragen.

Politieke massamanifestaties vormden een vast bestanddeel van de politieke cultuur in het interbellum. Met de viering van de Dag van de Arbeid op 1 mei als jaarlijks hoogtepunt had de

arbeidersbeweging een levendige manifestatiecultuur. In 'Een leger van priesters voor een heilige zaak' schetst

Rulof hoe de organisatie van sociaal-democratische manifestaties binnen het interbellum verweven was met de politiek-ideologische heroriëntatie van de SDAP. Werd de periode rond 1900 door socialisten beschouwd als een gistende tijd vol opwindning en onrust, na de Pacificatie en de vergissing van Troelstra won de gedachte terrein dat een volwassen aanspraak op politieke macht onderbouwd moest worden met een verantwoordelijke en gedisciplineerde opstelling in het openbare domein. De poging van de partij zich te ontworstelen aan haar revolutionaire imago en klassekarakter kwam zodoende tot uitdrukking in de vorm en inhoud van politieke massabetogingen.

Het publiekelijk uitdragen van discipline en verantwoordelijkheid was dus één van de grondmotieven van de SDAP-manifestaties. Maar vanzelfsprekend werden massabijeenkomsten niet alleen georganiseerd om buitenstaanders te overtuigen van de betrouwbaarheid van de sociaal-democratie. Evenzeer waren de manifestaties bedoeld ter bevestiging van de strijdbaarheid en lotsverbondenheid van de aanwezige socialisten. Al deze hoogdravende ideeën ten spijt, voor veel toeschouwers vormden de toneel- en dansopvoeringen, de samenzang en de redevoeringen die onderdeel waren van het manifestatieprogramma

eenvoudig een bron van vermaak en ontspanning.

Terwijl binnen de Duitse en Franse geschiedschrijving het onderzoek naar politieke massa-manifestaties meer omvang heeft, is in Nederlandse studies alleen zijdelings geschreven over dit thema. Het is enigszins opmerkelijk dat er niet eerder een afzonderlijke publicatie aan dit onderwerp is gewijd. Het thema van politieke massamanifestaties bevat namelijk veel relevantie voor het onderzoek naar stijl- en vormveranderingen in de politieke cultuur. Als een geregisseerde bundeling van politiek en cultuur onder onalledaagse sociale omstandigheden waren deze bijeenkomsten een bijzondere vorm van buitenparlementaire politiek. *'Een leger van priesters voor een heilige zaak'* is dan ook zeker een welkome aanvulling op de bestaande literatuur. Desalniettemin is het de vraag of de auteur er ook in geslaagd is het thema van dit boek met meer urgentie op de onderzoeksagenda te plaatsen.

Door de ruime en onontbeerlijke aandacht in dit werk voor retoriek, vlagvertoon en theater wordt een levendig beeld gepresenteerd van de sociaal-democratische massabijeenkomsten in de jaren twintig en dertig. Daarnaast geven de kleurrijke reconstructies van meivieringen en SDAP-campagnes een gedetailleerd inzicht

in de toenmalige manifestatiepraktijk. De bevindingen dat midden jaren dertig lessen uit de reclamepsychologie werden toegepast in combinatie met nieuwe mediatechnieken om de uitstraling van de politiek te optimaliseren zijn belangrijk. Maar over het geheel genomen worden de verschillende componenten van het boek onvoldoende samengebracht in een afgewogen visie op het centrale thema. En dat is spijtig. Dat de auteur deze ambitie ook niet koesterde, doet niets af aan deze tekortkoming. Als toelichting op de bestaande literatuur over dit onderwerp stelt Rulof in de inleiding dat hij geen keuze heeft willen maken voor één perspectief op het thema. In plaats daarvan heeft hij verschillende benaderingen van politieke geschiedenis willen samenbrengen in een 'caleidoscopische benadering', waardoor het mogelijk zou worden 'een zo breed mogelijk beeld van de massamanifestatie te scheppen'.

Het mag betwijfeld worden of deze caleidoscopische ambitie een gunstige invloed heeft gehad op de analytische scherpte van dit boek. Het ontbreken van een gerichte insteek op de materie heeft onder meer tot gevolg dat er een moeizame aansluiting is van het chronologische deel van het boek over meivieringen en politieke campagnes op het daaropvolgende thematische

gedeelte over specifieke aspecten van massabetogingen. Vraagtekens kunnen daarnaast geplaatst worden bij de beslissing van Rulof om zich alleen te richten op campagnes en manifestaties die door de SDAP georganiseerd zijn. Weliswaar heeft hij wel oog heeft voor internationale inspiratiebronnen voor de vormgeving van massabetogingen, maar hij gaat nagenoeg voorbij aan de nationale context. Daardoor worden essentiële vragen niet gesteld, laat staan beantwoord. Zo wordt niet ingegaan op de betekenis van de gepresenteerde inzichten voor het verzuilingsdebat of het belang van de inzichten in dit boek voor de kennis van de interne verhoudingen binnen de sociaal-democratie. Dat is te betreuren, aangezien de verzamelde bronnen wel degelijk geschikt zijn om ingepast te worden in een strakker analytisch vertoog.

Ondanks deze tekortkomingen is *'Een leger van priesters voor een heilige zaak'* een aanvulling op de bestaande literatuur. *Evenzeer* is nader onderzoek naar dit verschijnsel gewenst. Niet alleen omdat de auteur relevante vraagstukken onaangeroerd heeft gelaten, maar vooral omdat het onderwerp meer aandacht verdient dan dit boek alleen.

Bas de Jong

Boekbesprekingen

Hendrik Defoort, *Werklieden bemint uw profijt! De Belgische sociaaldemocratie in Europa*. Lannoocampus, Leuven/Tielt 2006, ISBN 90-209-6542-5, 560 pag., €28,-

Sexy geschiedenis is het niet, de geschiedenis van de coöperatie. Dat schrijft Hendrik Defoort letterlijk in de inleiding van zijn boek. Maar de coöperatie was wél heel belang-rijk in de dagelijkse gang van zaken in het negentiende-eeuwse socialisme, vooral in België, maar ook elders in Europa. Defoort heeft naar eigen zeggen weinig op met de neiging van veel historici om in hun onderzoek de mode van de dag te willen volgen. Zijn boek *Werklieden bemint uw profijt! De Belgische sociaaldemocratie in Europa* is dan ook niet belangrijk vanwege zijn hipheid, maar vanwege het gedegen onderzoek en de nieuwe inzichten die het oplevert. Daarmee is het, na Maarten Van Ginderachters *Het rode vaderland. De vergeten geschiedenis van de communautaire spanningen in het Belgische socialisme voor WO I* uit 2005, een belangrijke bijdrage aan een herziening van de geschiedenis

van het socialisme in België.

Het onderzoek naar de geschiedenis van het socialisme en de arbeidersbewegingen werd decennialang gedomineerd door de uitgangspunten van het onderwerp zelf. Veelal trouwe socialisten beschreven de beweging vooral als revolutionair: de nadruk lag op tactiek en strategie, de onderwerpen waren bijvoorbeeld de verschillende instituties of de grote leiders. De coöperatie, feitelijk een kapitalistische instelling, had hierin

nauwelijks een plaats. Meer recent wordt het onderzoek naar de sociaaldemocratie vooral bepaald door enerzijds het lokale, specifieke (één bepaalde afdeling, het dagelijks leven van de arbeider) en anderzijds een internationale benadering (vergelijkende geschiedschrijving, transferonderzoek).

Hendrik Defoort paste in *Werklieden bemint uw profijt!*, de bewerkte uitgave van zijn proefschrift, een combinatie van beide toe op de coöperatie.

In het boek staat de invloed van de Belgische sociaaldemocratie in Europa (met name Engeland, Frankrijk, Duitsland en Nederland) in de periode 1875-1914 centraal. Het specifieke element van het Belgische

socialisme eind negentiende eeuw was de onlosmakelijke verbinding van politieke partij, vakbeweging en coöperatieve beweging. Defoort heeft er voor gekozen om de coöperatie niet vanuit de theoretische discussie daarover te bestuderen, maar vanuit de praktijk. Door te kijken wie precies de socialistische coöperatie propageerden en hoe zij daarbij te werk gingen, kan Defoort heel concreet aangeven hoe internationale voorbeeldwerking en transfer precies verliepen. Zijn onderzoek is immers, in zijn eigen woorden, 'een onderzoek naar de transnationale interactie van organisatiemiddelen – namelijk de coöperatie – onder sociaaldemocraten'. De anarchistische en communistische coöperatieve beweging blijft daarmee grotendeels buiten beschouwing in *Werklieden bemint uw profijt!*.

De Belgen, met de Gentse coöperatie *Vooruit voorop* (die ook in eigen land een voorbeeld was en bleef), schakelden het 'kapitalistische middel' van de coöperatie in om de socialistische partij een solide financiële basis te geven. Daarmee konden ze zich na enkele decennia onder meer prachtige gebouwen als het feestpaleis van *Vooruit* (Gent) en het *Maison du Peuple* (Brussel) aanschaffen, waar sociaaldemocraten uit omringende landen vaak afgunstig naar keken. Zij wilden ook zulke successen boeken en ze gingen daarvoor te rade bij

de voormannen van de Belgische Werkliedenpartij (BWP), Edward Anseele, Edmond van Beveren en Emile Vandervelde. Andersom wilden de Belgen zelf maar al te graag reclame maken voor hun succesformule en ze vertrokken regelmatig op propagandareis naar het buitenland. Met name Nederland en Noord-Frankrijk werden daarbij aangedaan. Hoe groot de invloed van deze directe persoonlijke contacten was, blijkt wel uit de gevolgen. In Noord-Frankrijk werd de socialistische pers lange tijd grotendeels gefinancierd vanuit Gent. En toen Van Beveren begin 1887 Groningen bezocht, leidde dat vlak daarna tot de oprichting van een coöperatie, *De Toekomst*. Defoort blijft echter genuanceerd. Hij leert ons dat het Belgische model weliswaar op veel plaatsen goed gekend én bewonderd was, maar dat lokale omstandigheden altijd de doorslag gaven in het wel of niet daadwerkelijk overnemen van een voorbeeld.

Door de socialistische beweging te bekijken vanuit de coöperatie kan Defoort een aantal traditionele aannames herzien. Zo is tijdens de beginperiode van eigenlijk alle socialistische partijen in de onderzochte landen grote aandacht voor de coöperatie geweest, in tegenstelling tot de altijd beschreven (en wellicht vooral gewenste) nadruk op de revolutie en de politieke (parlementaire) actie.

Het praktische coöperatieve werk en de verwachte grootse resultaten waren deel van de sociaaldemocratische werkelijkheid en de negatieve associatie van de co-öperatie met het reformisme is een constructie van achteraf. Ook het beeld van de Duitse socialistische partij, de SPD, als enig voorbeeld voor socialisten elders kan hierdoor niet overeind blijven. De BWP was met haar coöperatieve succesverhaal daadwerkelijk voor veel partijen een belangrijke bron van inspiratie en niet de negatief beziende reformistische partij die er in de geschiedschrijving van gemaakt is. Defoort haalt in zijn boek dus niet alleen de coöperatie onder het stof vandaan, hij geeft uiteindelijk de Belgische sociaaldemocratie een nieuwe plaats in de internationale socialistische historiografie. Wat dat betreft is het jammer dat het boek in het Nederlands geschreven is – en dat is niet echt de internationale taal bij uitstek te noemen.

Overigens heeft Defoort zelf soms zijn twijfels bij de, vaak karige, resultaten

van veel van het internationale vergelijkende onderzoek. Dikwijls beperkt het onderzoek zich tot de grote landen of neemt het één land als uitgangspunt om andere landen tegen af te zetten. De onderzoeker moet bovendien grondig kennis nemen van meer dan één geschiedenis, meer dan één historiografie en hij moet de specifieke bronnen en hun context kennen. Voor een toch vooral lokaal verschijnsel als de coöperatie is dat geen eenvoudige opgave, maar Defoort is er niet voor teruggedeeind vele van die lokale omstandigheden zelf te bestuderen. En met succes. Het heeft geleid tot een gedetailleerd boek. Die details leveren vaak mooie anekdotes op, die een beeld schetsen van '*wie es eigentlich gewesen (ist)*'. Want dat blijft volgens Defoort toch de belangrijkste taak van de historicus, welke aanpak hij ook hanteert en wat het onderwerp van zijn onderzoek ook is.

Minte Kamphuis